

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.985.3/343.1

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.30.132888>*О. В. Нарожна*, старший викладач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна**ПРОБЛЕМИ ЗБЕРІГАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ СЛІДСТВА ЩОДО КАРТИНИ КАРАВАДЖО «ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ»)**

Статтю присвячено питанням зберігання та передачі речових доказів при розслідуванні злочинів проти об'єктів культурної спадщини на прикладі слідства щодо картини Караваджо «Взяття під варту, або Поцілунок Юди», яку 30 липня 2008 року було викрадено з зали Одеського музею західноєвропейського та східного мистецтва. Проаналізовано норми чинного законодавства, які регламентують зберігання об'єктів культурної спадщини як речових доказів; обґрунтовано необхідність внесення змін до Інструкції про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів; запропоновано конкретні зміни до відповідного пункту вказаної Інструкції.

Ключові слова: розслідування, докази та доказування, речові докази, експертиза, мистецтвознавство.

Постановка проблеми. За два місяці 10-річчя від дня викрадення полотна «Взяття під варту, або Поцілунок Юди» Караваджо з Одеського музею західноєвропейського та східного мистецтва (30 липня 2008 року). Сумний ювілей та результати розслідування й судового розгляду спонукають дослідити окремі питання провадження розслідування, зокрема, щодо поводження із речовими доказами, які вплинули на долю полотна і, на жаль, невітшним чином.

Після викрадення полотна було знайдено у Берліні. 25 липня 2010 року силами федеральної кримінальної поліції Німеччини було затримано чотирьох учасників міжнародної банди, з них – три громадянина України. На території нашої держави було заарештовано ще близько двадцяти співучасників викрадення.

Здавалося б, підозрювані є, полотно знову на території України, і варто без зволікань провести реставраційні роботи та повернути пропажу до одеського музею західноєвропейського та східного мистецтва. Та, як завжди, не все склалося просто і швидко. По-перше, представники ірландського музею (м. Дублін) заявили, що полотно, викрадене з одеського музею, не є авторським відтворенням оригіналу, що виставляється в музеї в Дубліні, а копія, яка не належить пензлю Караваджо. Через шість років після викрадення, у 2012 році, полотно перевірялось у Ермітажі (м. Санкт-Петербург), майстри якого вже займалися реставрацією картини у 1954 році, і ще тоді висловлювали думку про те, що манера виконання картини відрізняється від манери Караваджо. І за майже 60 років вони знову підтвердили свій висновок, дослідивши рентгенівські знімки картини.

Проте у 2005 році, коли полотно вивозили до експозиції в Іспанію, його оцінили у 100 млн доларів (на підставі страхової оцінки іспанських експертів) та зробили висновок, що картина дійсно належить пензлю знаменитого автора [1]. Реставрувати полотно має Національний науково-дослідницький реставраційний центр. Проте на сьогодні картина є речовим доказом і розпочинати реставрацію неможливо [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою проблеми правової регламентації, виявлення, вилучення та використання речових доказів в межах кримінального провадження займалися відомі вчені-юристи України та зарубіжжя: В. П. Гмирко, О. Ш. Каганов, С. О. Ковальчук, В. Я. Колдін, І. І. Котюк, І. О. Крицька, Н. П. Майліс, О. Р. Михайленко, М. А. Погорецький, О. Р. Росінська, М. Є. Шумило та ін.

Проте у наукових працях не приділено уваги саме долі речових доказів після судових засідань та винесення вироку, адже здається, що це вже технічна сторона проблеми, яка не варта уваги науковців. Тому актуальність теми нашої статті доводять нагальні потреби слідчої практики, кримінального процесу та навіть людства для збереження своїх культурних пам'яток зі швидкого реагування як експертно-дослідницьких установ, так і законодавчої допомоги процесу використання та повернення речових доказів після проведення експертизи.

Мета статті. Метою нашої статті є внесення пропозицій до окремих законодавчих актів щодо збереження та повернення речових доказів при розслідуванні злочинів, пов'язаних з посяганням на культурну спадщину.

Виклад основного матеріалу. Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення [3, ст. 98]. Картина Караваджо була об'єктом кримінально протиправних дій, отже, дійсно є речовим доказом у провадженні.

Для з'ясування питання про правила належного зберігання звернемося до Інструкції про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів, у якій зазначено, що твори мистецтва і антикваріат, предмети, що мають історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність, на які накладено арешт, після проведення спеціальної експертизи і за погодженням з Міністерством культури України та Національною комісією з питань повернення культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України можуть бути передані на зберігання до державних музеїв, бібліотек, наукових та інших закладів [4, п. 41]. Також забороняється розміщення на зберігання речових доказів в умовах і стані, що може призвести до їх пошкодження та неможливості подальшого дослідження та використання як доказів. У разі необхідності повинні вживатися невідкладні заходи щодо приведення вилучених об'єктів у стан, який дозволяє їх зберігання [4, п. 33].

Цілком слушною, на наш погляд, є думка І. О. Крицької щодо мети зберігання речових доказів, а саме у збереженні матеріального носія, його доказових ознак та/або внутрішніх властивостей з ціллю попередження їх втрати, пошкодження, зміни, спотворення тощо, забезпечення їх використання в доказуванні, а також дотримання майнових прав учасників кримінального провадження. Автор виділяє зберігання у спеціальних установах і на підприємствах як один з основних способів зберігання речових доказів [5, с. 12]. Відзначимо той факт, що таким чином теоретики кримінальної процесуальної науки виділяють основною метою недопустимість втрати, зміни, спотворення матеріальних носіїв, що визнані речовими доказами.

Щодо полотна «Взяття під варту» питання і проведення експертизи, і винесення вироку винним у цьому провадженні залишається відкритим, адже судовий розгляд тягнеться з 2011 року. Викрадачам картини інкримінуються інші епізоди, пов'язані з викраденням майна. Проте епізод щодо полотна Караваджо вважається повністю доведеним. Та все одно немає ясності з майбутнім цієї картини. Наразі воно перебуває в реставраційному центрі, але умови його зберігання визнати належними важко. Полотно начебто знаходиться в оточенні фахівців, у сухому місці, лежить на столі і не зазнає ушкоджень. Проте це не є відповідними умовами зберігання для таких творів мистецтва: зсихається фарба, зморщується саме полотно, тобто тканина, адже вона має бути натягнута на рамку тощо.

Тому ми вважаємо за необхідне запропонувати внесення змін до чинного законодавства у галузі зберігання та повернення речових доказів у провадженні. Якщо речовими доказами є предмети, що потребують особливих умов зберігання та реставрації, варто дозволити їх передачу відповідним особам, службам, до спеціальних установ після доведення епізодів щодо них [6, с. 179].

Схожу думку висловлює у своїй монографії С. О. Ковальчук, відзначаючи, що з огляду на широке коло матеріальних об'єктів, які можуть виступати речовими доказами у кримінальному провадженні, вичерпно визначити заходи, спрямовані на забезпечення їх схоронності, в одному нормативно-правовому акті неможливо, а з огляду на поширення їх зберігання загальних заходів зберігання тих або інших речей – також і недоречно [7, с. 437]. Також автор зазначає, що у будь-якому випадку зберігання речових доказів має здійснюватися з дотриманням умов, які дозволять забезпечити їх схоронність [7, с. 438].

Ми пропонуємо доповнити Інструкцію про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у пункті 41 третім абзацом такого змісту: «Твори мистецтва і антикваріат, предмети, що мають історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність, що є речовими доказами у кримінальному провадженні, після ухвалення судового рішення, залишаються в установі, де проводилась експертиза, або направляються до державних музеїв, бібліотек, наукових та інших закладів для належного зберігання та реставрації». Законодавець допускає можливість вирішення долі речових доказів, визначених ч. 6 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України, до закінчення кримінального провадження, і така передача здійснюється, як правило, на підставі ухвали слідчого судді, суду, яка також не виступає кінцевим судовим рішенням. Ми пропонуємо взяти таку практику як зразок для можливих змін у чинному законодавстві щодо об'єктів культурної спадщини.

В Узагальненні судової практики щодо вирішення питання про речові докази вказується, що «речові докази з урахуванням їх особливостей слід не тільки своєчасно виявляти, закріплювати, долучати до матеріалів відповідно до закону, а й належним чином зберігати до вирішення справи та захищати від знищення» [8, абз. 2]. Проте, полотно Караваджо, перебуваючи у Національному науково-дослідному реставраційному центрі в очікуванні своєї долі, як ми вже зазначили, за роки судового розгляду набуло ще більшої руйнації, ніж при викраденні (його вирізали з рами) та перевезенні (воно було складене, а не згорнуто в рулон). На жаль, час, невідповідні умови зберігання та байдужість руйнують цей видатний зразок культурної спадщини людства.

Висновки. Збереження видатних творів мистецтва в умовах економічної кризи та низької активності й культурної обізнаності населення – складне завдання, виконання якого залежить не тільки від правоохоронних органів та органів охорони культурного надбання, але й від усього суспільства.

Культурні цінності в Україні законодавчо фактично не захищені. Затягування судових процесів, які не завершуються вироками, не дозволяє використання та зміни речових доказів, якими у нашому випадку є об'єкти всесвітньої культурної спадщини. Ми пропонуємо внесення змін до чинного законодавства, щоб доведеність епізодів із зазіханням на культурні цінності, дозволяла проводити певні дії, встановлені для передачі речових доказів по завершенню провадження, зокрема, для належного зберігання та реставрації.

Список літератури

1. Денисенко Р., Юзефчук Е. В Одессе украли единственную в Украине картину Караваджо за \$100 миллионов / Р. Денисенко, Е. Юзефчук. – Режим доступа: <https://www.segodnya.ua/regions/odessa/v-odессе-ukrali-edinctvennuju-v-ukraine-kartinu-karavadzho-za-100-millionov.html>. – Название с экрана.
2. Чигиринская О. Дождется ли Одесса «Попелуя Иуды»? / О. Чигиринская. – Режим доступа: <http://odessa-life.od.ua/article/9069-Dozhdetsya-li-Odessa-Poceluya-Iudy>. – Название с экрана.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

4. Інструкція про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду / Наказ 27.08.2010 № 51/401/649/471/23/125. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0051900-10>. – Назва з екрана.
5. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні [Текст]: автореф. дис... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / І. О. Крицька. – Харків, 2017. – 20 с.
6. Нарожна О. В. Щодо зберігання та передачі речових доказів при розслідуванні злочинів проти культурної спадщини [Текст] / О. В. Нарожна // Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Перші юридичні читання : збірка тез доповідей Всеукраїнської дистанційної наукової конференції, присвяченої 20-річчю заснування економіко-правового факультету (27 квітня 2018 року, м. Одеса) / За заг. ред. Л. О. Корчової, І. А. Дришлюка ; уклад. А. В. Левенець, О. В. Нарожна – Одеса : Фенікс, 2018. – 212 с. – С. 178-181.
7. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи [Текст]: Монографія / С. О. Ковальчук. – Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2017. – 618 с.
8. Узагальнення Верховним Судом України Судової практики щодо вирішення питання про речові докази, передачу в дохід держави грошей, валюти, цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочинних дій, прийняте 17.03.2010 р. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n_001700-10. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 25.05.2018 р.

Е. В. Нарожная, старший преподаватель
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРОБЛЕМЫ СОХРАННОСТИ ВЕЩЕСТВЕННЫХ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОБЪЕКТОВ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ (НА ПРИМЕРЕ СЛЕДСТВИЯ В ОТНОШЕНИИ КАРТИНЫ КАРАВАДЖО «ВЗЯТИЕ ПОД СТРАЖУ»)

Резюме

Статья посвящена вопросам сохранения вещественных доказательств при расследовании преступлений против объектов культурного наследия (на примере расследования и судебного разбирательства по делу кражи картины Караваджо 30 июля 2008 года из Одесского музея западноевропейского и восточного искусства). Несовершенство законодательства, регламентирующего вопросы изъятия, учета, сохранения и передачи вещественных доказательств, как и равнодушное отношение к судьбе объекта культурного наследия человечества пагубно отразилось на состоянии полотна, сохраняемого в данный момент в ненадлежащем виде. В статье мы предлагаем изменения в некоторые нормативные акты с целью предотвращения подобных ситуаций сейчас и в будущем.

Ключевые слова: расследование, доказательства и доказывание, вещественные доказательства, экспертиза, искусствоведение.

O. V. Narozhna, Senior Lecturer
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal law, Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**PROBLEMS OF THE PRESERVATION OF PHYSICAL EVIDENCE
IN THE INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST OBJECTS
OF CULTURAL HERITAGE (ON THE EXAMPLE OF THE
INVESTIGATION IN RELATION TO PAINTINGS BY CARAVAGGIO
«TAKING INTO CUSTODY»)**

Summary

The article is devoted to the preservation of material evidence in the investigation of crimes against objects of cultural heritage (on the example of the investigation and trial of the case of the theft of the Caravaggio painting on July 30, 2008 from the Odessa Museum of Western European and Eastern Art). Imperfection of the legislation regulating the issues of seizure, accounting, preservation and transfer of physical evidence, as well as indifferent attitude to the fate of the object of the cultural heritage of mankind had a detrimental effect on the state of the canvas, which is currently being preserved in an inadequate form. In the article, we propose amendments to some normative acts with a view to preventing similar situations now and in the future.

Key words: investigation, evidence and proof, material evidence, examination, art criticism.